

ПАВЛЮК О. С.,
здобувач кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ПРИХОВУВАННЯ ВБИВСТВ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ ТА ОДИНОКИХ ОСІБ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ ЇХНІМ МАЙНОМ

З метою формування криміналістичної характеристики вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, на основі аналізу матеріалів слідчо-судової практики та досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців розглядаються зміст, типові прийоми, а також класифікація способів приховування вчинення досліджуваних злочинів.

Ключові слова: *способи приховування, протидія, вбивство, криміналістична характеристика, особа похилого віку, одинока особа.*

С целью формирования криминалистической характеристики убийств лиц преклонного возраста и одиноких лиц, связанных с завладением их имуществом, на основе анализа материалов следственно-судебной практики и исследований отечественных и зарубежных ученых рассматриваются содержание, типичные приемы, а также классификация способов сокрытия совершения указанных убийств.

Ключевые слова: *способы укрывательства, противодействие, убийство, криминалистическая характеристика, лицо преклонных лет, одинокое лицо.*

With the aim of forming of criminalistics description of murders of persons years old and the lonely persons related to laying hands on their property, on the basis of analysis of materials of inquisitional-judicial practice and researches of home and foreign scientists typical receptions, and also classification of methods of concealment of feasance of the indicated murders, are examined.

Key words: *methods of concealment, counteraction, murder, criminalistics description, person years old, lonely person.*

Вступ. Спосіб вчинення вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, включає не тільки безпосередні дії щодо позбавлення життя зазначеної категорії осіб з метою заволодіння їхнім майном, але і дії щодо приховування вбивства. У сучасному вченні про спосіб злочину широко використовуються також такі поняття, як спосіб приховування злочину, спосіб ухилення від відповідальності, а в останні роки – і спосіб протидії розкриттю і розслідуванню злочину [1, с. 28].

Слід зазначити, що в більшості випадків умисел на позбавлення життя осіб похилого віку та одиноких осіб виникає раптово. Проте спонтанне бажання позбавити життя іншу особу й реалізація цього наміру, як правило, не характеризуються витонченістю способу вчинення злочину. Бажання ж приховати сам злочин також виникає несподівано, після того, як убивця починає усвідомлювати свої дії і можливість кримінальної відповідальності [2, с. 21].

Встановлення в повному обсязі способу приховування злочину нерідко веде до виявлення важливих доказів: викраденого майна, зброї та інших знарядь злочину, нажитих

злочинним шляхом грошей та інших цінностей і т. д. [1, с. 31]. Окрім того, прийоми приховування вбивства також вказують і на ймовірного суб'єкта [3, с. 296–297].

Розробці теоретичних питань, пов'язаних із приховуванням кримінальних правопорушень, присвячені праці таких вчених-криміналістів України та інших держав, як Р.С. Белкин., М.В. Даньшин, С.М. Зав'ялов, В.М. Карагодін, В.О. Коновалова, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, Г.М. Мудьюгін, В.А. Овечкін, Б.Б. Рибников, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков. В їх публікаціях натрапляємо на різні формулювання поняття «приховування», оскільки всі вони оцінюють це явище за різними критеріями.

Постановка завдання. Отже, метою цього дослідження є розкриття змісту приховування вчинення кримінальних правопорушень, а також визначення типових способів приховування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, та розроблення їх класифікації на підставі вивчення матеріалів слідчої та судової практики і наукових джерел.

Результати дослідження. Насамперед звернемо увагу на деякі з підходів до визначення самого поняття приховування та виділення характерних ознак. У криміналістиці багато авторів під приховуванням розуміють діяльність, спрямовану на утаювання, знищення, маскування або фальсифікацію інформації (або її носіїв) про злочин. Таке перешкоджання полягає в прагненні до недопущення відповідної інформації у сферу кримінального судочинства, її використання в процесі розслідування [4, с. 193]. В.М. Карагодін приховування розглядає як збереження в таємниці, утаювання будь-яких предметів, явищ і фактів. Іншими словами, це дії, спрямовані на те, щоб не були виявлені, залишалися в таємниці підготовка або вчинення злочинів, а також винність в їх вчиненні певних осіб [5, с. 92]. На думку І.М. Лузгіна, приховування – це поведінка, що забезпечує таємність будь-чого, пов'язана з викривленням дійсності, створенням уявлення [6, с. 6].

У сучасному розумінні приховування злочину, як форма протидії розслідуванню, є своєрідним видом соціальної діяльності і являє собою систему навмисних, цілеспрямованих дій із перешкоджання повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень. Основними формами протидії розслідуванню є: приховування слідів злочину і злочинців; приховування й знищення інформації, яка має доказове значення; вплив на учасників кримінального судочинства (погрози, підкуп, шантаж та ін.); втручання в діяльність органів досудового розслідування [7, с. 17].

Загальновідомо, що по теперішній час проблема способу вчинення кримінального правопорушення залишається дискусійною. Водночас до сих пір не має єдиної думки, як слід розглядати спосіб вчинення злочину та його приховування: ці дії є самостійними або складовими один одного. Серед науковців висловлювалося кілька точок зору про те, чи є приховування кримінальних правопорушень невід'ємною частиною способу його вчинення, або це різні поняття.

Досить часто приховування кримінального правопорушення називають обов'язковим елементом способу його вчинення. Із цього приводу вважаємо слушною думку В.М. Карагодіна про те, що способи вчинення та приховування злочину як явища об'єктивної дійсності тісно пов'язані між собою, тому розгляд питань, що стосуються приховування злочину, неможливо у відриві від вчення про спосіб [5, с. 92].

Разом із тим підтримуємо позицію інших вчених, які вважають, що дії зі здійснення і приховання злочину можуть бути розірвані за задумом, коли цілі приховування спочатку не переслідувались, а виникли вже після вчинення злочину у зв'язку з непередбаченими обставинами. Спосіб приховування може існувати самостійно як система дій зі знищення, маскування або фальсифікації слідів злочину і злочинця, як матеріальних, так і ідеальних [8, с. 177]. Дії щодо приховання кримінального правопорушення може в окремих випадках бути поза системою способу злочину, примикати до неї і водночас володіти певною автономією. Йдеться про ті випадки, коли особа, готуючи злочин, із різних причин не включає приховання до плану злочинних дій, а здійснює його лише після вчинення злочину. Це особливо характерно під час вчинення злочинів з умислом, що раптово виник [9, с. 50–51].

Таким чином, зрозумілим є той факт, що у випадках, коли дії з приховування були заздалегідь передбачені планом суб'єкта, реалізованого з урахуванням і у взаємному зв'язку з підготовчими операціями і прийомами з позбавлення життя, їх слід розглядати як елемент способу вчинення вбивства. Заходи з приховування вбивства, що не охоплюються способом, приймаються насамперед для приховування необережних, імпульсивних убивств, а також скоєних у стані афекту [10, с. 378].

Як і будь-яка діяльність людини, спосіб приховування злочину відбивається в навколишній дійсності. Сліди відображення, звані іноді ознаками способу приховування злочину, можуть бути використані насамперед для його виявлення, тобто успішного здійснення діяльності зі встановлення всіх його елементів [5]. У більшості випадків виявлення ознак приховування вбивства свідчить про розуміння вбивцею значення вчинених дій і є важливим елементом доказування суб'єктивної сторони злочину [11]. М.В. Даньшин у своєму дисертаційному дослідженні, аналізуючи практику розслідування кримінальних проваджень про вбивства, дійшов висновку, що ознаки приховування злочину в цілому характеризуються надмірністю або явною недостатністю, різноманітністю, демонстративністю або явною помисливістю, тобто нав'язливою належністю до різних систем ознак різних видів злочинів або завзятим підкресленням злочинцем своєї правдивості, непричетності, незацікавленості і добропорядності (і навіпаки, кримінальності), що в результаті, при їх комплексному аналізі з іншими характеристиками злочину, сприяє виникненню в слідчого обгрунтованого сумніву в справжності події [12].

Серйозної уваги заслуговує вивчення обставин, які впливають на можливість, повноту і вибір способу приховування злочину. Усі способи реалізації цього задуму, за винятком лише пасивних способів приховування, вимагають витрати певного часу. Тим часом, у багатьох випадках злочинець здійснює приховування злочину вже після його вчинення і відчуває при цьому природний дефіцит часу. Це відбивається на виборі способу приховування злочину, неповноті або недбалості інсценівок, їх розрахунку на тимчасову дію приховування [13, с. 433]. М.В. Даньшин, досліджуючи поведінку злочинця, зумовлену приховуванням злочину, обгрунтовує думку, що на виконання певних дій із приховування злочину впливають такі фактори, як: факт здійснення злочину; здійснення злочину в групі; слідча ситуація, що склалася; знаряддя і засоби, використовувані злочинцем; місце і час приховування злочину; освіта; професія, вид діяльності і соціальний статус злочинця; життєва позиція, що сформувалася; ставлення до духовних цінностей, моральних підвалин і права; життєвий досвід; наявність у злочинця певних злочинних навичок; попередня злочинна діяльність (злочинний досвід); стать; вік; психічні і фізичні властивості особистості; коефіцієнт розумового розвитку; психічні відхилення [12].

Поряд із визначенням змісту та ознак приховування вбивств виникає питання про класифікацію. На нашу думку, більш вдалою як у теоретичному, так і в практичному значенні є класична класифікація способів приховування злочинів, яку запропонував Р.С. Белкін: 1) шляхом замовчування інформації та (або) її носіїв; 2) шляхом знищення інформації та (або) її носіїв; 3) шляхом маскуванню інформації та (або) її носіїв; 4) шляхом фальсифікації інформації та (або) її носіїв; 5) змішані способи [14, с. 699–700].

На думку М.П. Яблокова, дії з приховування вбивства поділяються на дії з приховування трупа, знарядь злочину та інших слідів злочину, а також створення алібі вбивці [11].

Водночас дії або прийоми з приховування злочину в рамках самого злочинного акту можуть здійснюватися в момент вчинення діяння, до і після нього. Самостійні дії з приховування можуть відбуватися тільки після реалізації дій, передбачених задумом злочинця. Причому в таких випадках виконання дій із приховування може бути не тільки значно віддалене в часі від моменту закінчення злочину, але часом триває в період досудового розслідування і судового розгляду і навіть після їх завершення. Після вчинення дій із приховування в рамках самих злочинних дій суб'єкт може в силу сформованих сприятливих умов вжити й інших заходів з приховування. [5].

Аналізуючи вищенаведені теоретичні позиції вказаних науковців, з урахуванням наведених класифікацій, а також залежно від часу виконання злочинцем дій із приховування їх

можна класифікувати на дії з приховування, виконувані під час вчинення злочину, і дії після його вчинення.

Вивчення думки практиків із цього питання, а також аналіз кримінальних проваджень дозволив виділити типові способи приховання, виконуваних у момент вчинення вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном.

Характерними способами приховання вчиненого вбивства зазначеної категорії осіб є *негайне заволодіння майном і зникнення з місця вчинення злочину* – 47,2% та *приховування знарядь і засобів вчинення злочину* (найчастіше цей спосіб полягає в знищенні, перенесенні, спалюванні, скиданні в річку, переховуванні та зберіганні, затиранні або змиванні слідів крові тощо) – 36,4%.

Поширеними діями з приховування є *приховування трупа* (35,0%). Результати узагальнення кримінальних проваджень про вбивства осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, проведеного нами, свідчать про те, що в багатьох випадках мають місце такі дії та заходи для приховання та знищення трупів, як: спалювання, прикидання сіном, скидання в річку, зливну яму та інші важкодоступні місця. Слідча практика знає особливі випадки, що стосуються приховання трупа, в яких способи мають достатньо важливе значення. Наприклад, убивства, поєднані з відчуженням житла громадян. Так, у 2007 році в місті Корсунь-Шевченківський Черкаської області в річці сплило тіло літнього чоловіка, замотане в ковдру, з ознаками насильницької смерті. З метою розкриття даного злочину було висунуто ряд версій, та основною все ж була версія – вчинення злочину з метою заволодіння майном. У процесі перевірки підтвердилася інформація, що невідомі особи дійсно намагались будь-яким способом відібрати в потерпілого квартиру, проте останній не погоджувався та не бажав підписувати документи на переоформлення. Тоді злочинці в складі чотирьох осіб вивезли чоловіка в Корсунський район, спювали спиртним, але власник квартири стояв на своєму, не віддаючи свою власність. Тоді злочинці побили останнього до тих пір, поки він не втратив свідомість. Після цього вони загорнули жертву в килим та вкинули у річку [15].

Мають місце непоодинокі випадки, коли вбивці використовують такий спосіб приховання вбивства, як *інсценування* (29,1%) самогубства або нещасного випадку. У подібних ситуаціях вони ставлять проміжні цілі недопущення виникнення слідів боротьби і самооборони на власному тілі, на шкірній поверхні й одязі трупа, а також знищують відображення свого перебування на місці вбивства або прагнуть не допустити їх утворення. Найчастіше суб'єкти злочину намагаються приховати свою причетність до вчиненого вбивства. Для цього вони знищують сліди своєї присутності на місці злочину, особливо ті, в яких відображаються індивідуальні властивості особистості [16]. Так, уночі в одному із сіл на Житомирщині спалахнула пожежа. Під час гасіння пожежі в будинку було виявлено два трупи – чоловіка та жінки. На місці події працівники слідчо-оперативних груп встановили, що загинули – це господарі оселі, 81 та 71-річні місцеві жителі. У чоловіка на тілі було виявлено ознаки насильницької смерті у вигляді різаних ран. У працівників правоохоронних органів були підстави підозрювати, що й жінка отримала тілесні ушкодження ще до пожежі. Уже за декілька годин оперативні працівники затримали 20-річного жителя Сумської області, який напередодні пізнього вечора зайшов до будинку пенсіонерів та почав вимагати гроші, але літні люди йому відмовили. Тож підозрюваний наніс численні ножові поранення господарю та його дружині. Після чого підпалив будинок, аби приховати сліди вчиненого вбивства [17].

Щоб уникнути відповідальності, злочинець поряд із наведеними ще рідше включає в спосіб вбивства дії з *маскування зовнішності* і використання чужої одягу. Ці дії становлять 17,0% всіх випадків. Злочинці в даному випадку маскують зовнішність: закривають обличчя панчохами, масками, шарфом, коміром і т.п. Так, на початку 2011 року на Черкащині почастішали випадки нападів на людей похилого віку. «Почерк» зловмисника був майже однаковий: невідомий чоловік в імпровізованій масці з чорної панчохи вдирався до помешкань стареньких людей та, спричиняючи ножем чисельні колото-різані рани, викрадав у пенсіонерів гроші, які вони відкладали з мізерної пенсії [18].

За спостереженнями слідчих органів досудового розслідування найбільш поширеними діями з приховування, виконуваними після вчинення вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, є: підготовка неправдивого алібі – 53,2%; швидка реалізація викраденого майна (мобільних телефонів, медалей та нагород, золотих виробів, транспортних засобів, рушниць тощо) – 41,7%; від'їзд із місцевості, де вчинено злочин (в інше село, місто, область, у тому числі й за кордон), або постійна зміна місць проживання – 35%; повідомлення неправдивих відомостей, заяв – 35,0%; відмова давати показання на досудовому розслідуванні – 24,4%; погроза, залякування, підкуп та інші форми впливу на свідків – 18,6%.

Швидкий збут викраденого вбивця здійснює для того, щоб отримати гроші і витратити їх на свої особисті потреби, розваги, а також позбутися від зайвих доказів причетності до вчиненого кримінального правопорушення.

Серед самостійних дій із приховування є випадки, коли вбивці використовують вербальні, тобто ті, що полягають у створенні ідеальних слідів і словесних висловлювань. До них відносяться неправдиві заяви або свідчення свідків, підозрюваних, обвинувачених та інших осіб [16].

Так, в одному з сіл на Кіровоградщині 25-річний чоловік вчинив вбивство своїх сусідів-пенсіонерів, а саме 75-річного чоловіка та його 82-річної дружини. Заволодівши грошіма останніх, зловмисник подався додому, де майже годину спокійно спав. Пізніше чоловік почав турбуватися про те, як довести всім власну непричетність до смерті сусідів. Для цього він вирушив до місцевої крамнички, віддав борги та купив горілки, а далі майже до пізньої ночі пиячив з друзями для того щоб весь час перебувати на очах у людей. Щоб «закріпити результат», молодик вирішив остаточно заплутати сліди, тож особисто повідомив про тяжке кримінальне правопорушення працівників правоохоронних органів. Незважаючи на всі хитрощі, уникнути відповідальності злочинцю так і не вдалося. На місці злочину було знайдено низку речових доказів, які й стали основними в кримінальному провадженні. Зрозумівши, що ввести в оману нікого не вийшло, підозрюваний показав, де викинув закривавлений ніж та розповів, як саме витратив гроші, які взяв із рук потерпілої до того, як позбавив її життя [19].

Разом із тим варто зазначити, що існують непоодинокі випадки, коли злочинці не вдаються до приховування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном. Причин до цього може бути безліч. Це і відсутність у злочинця можливості і бажання приховувати сліди злочину і свою до нього причетність, відсутність необхідного часу для вживання відповідних заходів з приховування, незнання того, які саме сліди залишені злочинцем тощо [9, с. 69]. Особи, які намагаються приховати сам факт настання смерті, вже після вчинення вбивства найчастіше діють у складних умовах дефіциту часу, наявності не передбачуваних ними слідів позбавлення життя потерпілого, відсутності можливості використовувати найбільш ефективні для даної ситуації засоби приховування і т.д. [10, с. 379].

Висновки. Підсумовуючи, слід констатувати, що переважна більшість вчинення вбивства, в тому числі осіб похилого віку та одиноких осіб, супроводжується приховуванням скоєного, а саме знищенням чи приховуванням трупа, переміщенням трупа з місця події, захованням знарядь вбивства, одягу та взуття вбивці, речей жертви, знищенням слідів, інсценуванням нещасного випадку, природної смерті тощо. Спосіб приховування слідів вбивства може вказувати на зв'язок злочинця і жертви, оскільки часто злочинцями є родичі або знайомі осіб похилого віку.

Дії та прийоми щодо приховування вбивства є перш за все формою протидії розслідуванню, які не тільки містять інформацію про спосіб, механізм здійснення злочину та особистість злочинця, але і залишаються супутником усіх етапів кримінального провадження. У зв'язку із цим дослідження способів приховування зазначених категорій вбивств сприятиме формуванню структури криміналістичної характеристики вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика / А.Ф. Вольинский, Т.В. Аверьянова, И.Л. Александрова и др. ; под ред. проф. А.Ф. Вольинского. – М : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 616 с.
2. Семенов В.В. Методика розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В.В. Семенов. – Х., 2004. – 187 с.
3. Яблоков Н.П. Криміналістика / Н.П. Яблоков – М. : ЛексЭст, 2003. – 376 с.
4. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений / А.В. Шмонин. – М. : ЗАО Юстицинформ, 2006. – 464 с.
5. Карагодин В.Н. Криміналістическое значение данных о способе сокрытия преступления / В.Н. Карагодин // Правоведение. – 1990. – № 2. – С. 92–96.
6. Лузгин И.М. Сущность и основные черты способов сокрытия преступлений / И.М. Лузгин // Криміналістическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступления. – М., 1987. – С. 5–15
7. Александренко О.В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Александренко. – Харьков, 2004. – 22 с.
8. Белкин Р.С. Криміналістика: проблемы, тенденции, перспективы от теории к практике / Р.С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.
9. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.М. Зав'ялов. – К., 2005. – 232 с.
10. Криміналістика / И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Е.П. Ищенко и др. ; под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2000. – 672 с.
11. Криміналістика : [учебник] / под ред. Н.П. Яблокова – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2001. – 718 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/criminalistika-3/256.htm>.
12. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / М.В. Даньшин. – Х., 2000. – 19 с
13. Белкин Р.С. Курс криміналістики: [в 3-х т.] / Р.С. Белкин. – Т 3: Криміналістические средства, приемы и рекомендации – М. : Юристъ, 1997. – 480 с.
14. Криміналістика / под ред. Р.С. Белкина. – [2-е изд.]. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
15. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 12.04.2011 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.
16. Драпкин Л.Я. Криміналістика / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Проспект, 2011 – 766 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knigi.news/kriminal/221-kriminalisticheskaya-harakteristika-34269.html>.
17. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 2.11.2011 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.
18. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 24.03.2011 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.
19. Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 31.10.2014 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>.

